

Moravské kraslice

Velikonoční kraslice jsou jedním z významných dokladů tradičního lidového umění. Jejich zdobení je úzce spjato se starými lidovými obřady v období jarní rovnodennosti.

Lidovými technikami zdobení kraslic rozumíme způsob ozdobování velikonočních vajec barvou, vzorem a nápisem. Slovo kraslice je zapsané v nejstarších českých slovnících, u Štítného a v Postille pražských studentů kazatele Konráda Waldhausera (1369). Můžeme je a stejně tak i pomlázku pokládat za všeobecně známé již ve 14. století.

V lidovém slovníku se na Moravě k pojmenování velikonočních vajec nejčastěji užívá názvu "malované vejce", který se mění podle nářečí.

Základní typy zdobicích techniky velikonočních vajec:

1. **Barvení vajec bez dalšího zdobení kresbou a nápisem**
2. **Barvení s další kresebnou výzdobou, přičemž vzory se vytváří:**
 - malováním (batikováním) roztaveným včelím voskem s variantou leptání slanou šťávou z kyselého zelí, okurek nebo octovou vodou
 - plastickým (reliéfním) zdobením bílých nebo obarvených skořápek barevným voskem nebo parafinem
 - ovazováním vajec rostlinnými částmi před ponořením do barvy
 - leptáním kyselinou mravenčí

- leptáním chemickými kyselinami
- vyškrabováním volného vzoru (rýsováním, gravírováním)
- pozitivním malováním perem, namáčeným do barev rozpuštěných v lihu a ustalováním průsvitným lakem
- nalepováním slámy nebo jezerní sítiny apod.
- zdobením vajec okutím
- zdobením vajec podvazováním a odrátováním

Nejrozšířenější technikou na slovanském území se stalo **batikování kraslic voskem**. Původně se batikovala vejce plná, nyní většinou prázdná (na Moravě “výfuky”, v Čechách “vejdunky”). Kraslice namáčené po nakreslení vzoru do jedné barvy se dělaly hlavně na Chodsku, v jižních Čechách, na Horácku a na Valašsku. Batikované kraslice vícebarevné se dělaly a dosud dělají hlavně na jihovýchodní Moravě a jsou ukázkou mistrovské práce. Mnohdy malířky užívají až sedmibarevného vzoru, který je technicky náročný a předpokládá značnou kresebnou představivost, neboť teprve po ukončení práce se vosk otře a je vidět výsledek.

Plastickým voskovým ornamentem ozdobují dosud kraslice ženy na jižní Moravě od Kyjova a Hustopečí k Brnu.

Ovazování bílých vajec listy stromů, jetelovými lupeny, trávou, květinami atd. a následné ovázání do řídké tkaniny a vaření v barvě vytváří půvabný přírodní vzor. Tato technika se užívá například v okolí České Třebové a na Valašsku. Oblíbeným materiálem k výzdobě kraslic byla dále dužina z jezerní sítiny, zvaná “šáší” a “sítí”. Vytlačená ze stvolů rákosu má formu a ohebnost bavlněného vlákna. Získává se rozštěpením lodyhy nehtem nebo dřívkem. Na vejce se síť stáčí do spirál a kroužků, do vlnovek, tvořících pásy. Nalepuje se řídkým těstem nebo škrobem. Ornament ze sítiny hustě pokrývá celé vejce.

Na Valašsku bývalo zvykem též **leptání vajec kyselinou mravenčí**, tato technika však již zanikla. Stejně jako **leptání vajec chemickými kyselinami** (kyselinou solnou a dusičnou). V lidové mluvě se tato technika nazývala “malování šajvostrem” (Scheidewasser – lučavka královská).

Vyškrabování vzoru (gravírování) je technicky dokonalá výzdoba kraslic. Provádí se na sytých barvách, zejména červené, temně fialové nebo černé ocelovým nožem, břitvou, kouskem skla, na Kyjovsku “rýsovačkem”, hrotem trojhranného pilníku, nebo čepelkou zasazenou do rukojeti. Gravírovací technika je na Moravě velmi rozšířená v okolí Strážnice, na Podluží, na Kyjovsku, Uherskohradištsku, v okolí Klobouk u Brna, na Hustopečsku, v okolí Valašského Meziříčí, na Horácku. V okolí Želetavy a Studené u Telče patří vyškrabování vajec do horácké “malovny”. Ornamentika gravírovaných kraslic má spojitost s výšivkou, později se uplatňuje krajka (je napodobována v páscích). V mladším období od konce století je možno sledovat přenášení motivů z památníků, z pohlednic a drobných komerčních barvotisků. Oblíbenými motivy byl holoubek s dopisem, srdce, kotva, košík s květy, fialky, kočičky, kompozice jarních květů atd. Ve 20. století se gravírování rozšířilo téměř po celé Moravě. Někde zasáhlo okrajově, jinde bylo přijato obecně.

Pozitivní malování perem je technika vcelku nová. Užívá se tuší a anilinových barev. Perem “píše” malířka na skořápku bez předkreslování výšivkový vzor a postupuje od černé barvy ke světlejším. Barvy se ustalují přelakováním průsvitným lakem.

Zdobení vajec nalepováním vzoru např. ze slámy je rozšířeno hlavně na Hané. Je to velmi efektní a pracná technika. Za předpokladu, že sláma je nastříhaná na potřebné kousíčky, zhotoví malířka za 12 hodin 7 až 8 kraslic. Z podélně rozstřížené vláčné slámy zbavené buničiny a vyhlazené do rovné plochy nožem

(nebo žehličkou) se vystřihají různé tvary, z nichž se sestavuje geometrický ornament, nejčastěji hvězdice v polovinách vejce či na špičkách, příčné a podélné pásy. Oblíbeným tradičním motivem jsou také tři slunečnicové květy na stoncích. Pro svůj reprezentativní vzhled byly hanácké "slaměnky" ("vekládaný véca") oblíbeny a ceněny.

Zdobení kraslic okutím prováděli kovářští tovaryši na jižní Moravě, v okolí Plzně, Litomyšle, na Jindřichohradecku. Výzdobnými prvky byly železné obruče a ručně kované malé podkůvky, připevňované hřebíčky. Technický princip této kovářské výzdoby kraslic byl ve změknutí vaječné skořápky po namočení uvařeného vejce do silného octa. Vejce se pak opatrně vtáhlo do ručně kované železné obroučky a poté vložilo do vápenné vody, kde ztvrdlo.

Také **zdobení kraslic podvazováním** bylo známé především z jižní Moravy, zejména z okolí Mikulova. Uvařené vejce, jehož skořápka změkla v silném octě, bylo uprostřed podvázáno motouzem, který vytvořil středem zářez. Vejce se dávalo ztvrdnout do vápenné vody.

Moravské maléřečky často **dozdobovaly své kraslice nejrůznějšími nápisy a verši**. Velikonoční lidová poezie psaná na skořápky je vzácným dokladem prosté, ale srozumitelné a upřímné lidové slovesnosti. Délka nápisů je dána poměrně malou plochou vejce a zdobící technikou. Nejčastěji se nápisy objevují na kraslicích leptaných, batikovaných a vyškrabovaných, zřídka se vyskytují u pracné techniky olepování slámou.

Nová doba přinesla další, často rychlé způsoby zdobení velikonočních vajíček, avšak často bez výrazné výtvarné hodnoty. Například otiskování obrázků je již od konce 19. století dokladem pronikání komerce do kraslicové tvorby. Malování vajíček vodovými barvami, přenášení dekoru z porcelánu či motivů z výtvarných děl, kombinace různých technik a zdobících prvků překračují mnohdy rámeček kraslicové tradice a mohou být někdy až příkladem úpadkové výzdoby a kýče.

(Podle J. Orla a E. Večerkové)